

KILIÁN ISTVÁN

Vallásos és profán teatrális rendezvények a besztercebányai jezsuita iskolában (1648–1773)

A budapesti Egyetemi Könyvtárban Besztercebánya jezsuita iskolája történetének feldolgozásához két diárium található. Az egyik címe *Diarium Collegii Societatis Jesu Neosoliensis I. 1719–1729*. A második a *Diarium Domus Societatis Jesu Neosoliensis II. 1750–1767*. E két fontos történeti forrás az alábbi leltári számot kapta: Ab 94. I–II. Létezik egy harmadik diárium is, ez a túrócszentmártoni Matica Slovenska tulajdonában van, mikrofilmjét azonban az Országos Levéltár őrzi. Ennek leltári száma: Diar. Neos. Cod. C 147. fol.

Ezekről a diáriumokról az alábbiakat írja Staud:

Színjátékokra vonatkozó feljegyzések azonban csak szórványosan találhatók bennük, s akkor is csak Declamationes néven futólag említik őket. Historia Domusról nem tudunk, ezért a besztercebányai kollégium színházi műsorát többségében három Litterae Annuae adatai nyomán állítottuk össze.”¹

Létezik azonban a besztercebányai jezsuitáknak még egy diáriuma, amely 1760-tól a rend feloszlataásáig tartalmazza a napi feljegyzéseket. Ezt a besztercebányai római katolikus plébánia hivatalában találtuk meg. Ennek címe: *Diarium Societatis Jesu Neosoliensis ab Anno 1760*. Ezt a jelzett intézmény leltári szám nélkül őrzi.

Így az első diárium-kötet 1719–1729-ig tartalmazza az iskolatörténeti adatokat. 1730-tól 1743-ig a túrócszentmártoni kötetből gyűjtöttük ki a számunkra szükséges feljegyzéseket. S 1760-tól 1773-ig a besztercebányai katolikus egyház tulajdonában lévő naplóban találtunk színház-történeti adatokat. Az Egyetemi Könyvtár tulajdonában lévő II. kötet nem besztercebányai illetőségű. Hiányoznak tehát az alapítástól 1718-ig valamint az 1744-től az 1759-ig terjedő időszak diáriumai.

A besztercebányai jezsuiták egykori könyvtárában őrzött diáriumnak kritikus II. kötete 1750-től tartalmazza a napi feljegyzéseket. Feltűnő azonban, hogy a kezdő és az utána következő években egyetlen adat sem található, amely a tanuló ifjúság bármilyen ténykedésére utalna, hanem annál több feljegyzés szól bizonyos gazdasági kérdésekről, a borpincék állapotáról, a tizedek befizetéséről, összegyűjtéséről s általában a rend és az iskola fenntartását biztosító, na-

¹ STAUD Géza: *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai II. 1561–1773*. Bp. 1986. 323.

gyon fontos, gazdasági kérdésekről. Emellett természetesen gyakran írnak az egyházi ünnepek megtartásáról, a jelesebb ünnepekről, de ezeken soha nem vesznek részt a besztercebányai rendház papjai vagy az iskola diákjai. Nem pénztárnapló ez a kötet, hiszen sem a kiadásokat, sem a bevételeket nem tartalmazza. Ugyanakkor a Staud által idézett katalógus-bejegyzés valóban olvasható a kötet elején. A megoldást ugyanebben a diáriumban egy 1757-es bejegyzés nyújtja:

Anni 1757. aprilis 17. Pater Sigismundus Tarnoczy Administratoris officio valedixit. Praesente in Petsenitz Reverendissimo Patre Rectore, ac Administrationis equis Schemnitzium devectus est. Inchoata est Decima Vitri in Petsenitz, sed non a Fratre Cellario, verum a Saghienzi. Dies Martis Sacris finitis Decima continuatur a Ch...-o Krupai. Reverendissimo Pater Rector sumpto mature prandio Schemnitzium pro nocte una cum Cellario abivit, Neosolium inde motus.²

Az a diárium tehát amelyet 1750-ben kezdtek vezetni, nem a besztercebányai jezsuiták napi feljegyzéseinek kötete, hanem Besztercebányától nem messze eső, valószínűleg a besztercebányai rendház igazgatása alá tartozó pecsenici gazdasági központé. Az idézett szövegből kiderül, hogy pater Tarnóczy Zsigmond lemondott az adminisztratori megbízásról, s éppen ekkor Pecsenciben tartózkodott a besztercebányai jezsuita rendház rektora is, akit a pecsenici administratio lovai szállítottak innen előbb Selmecbányára, majd Besztercebányára. Három helységnevet olvashatunk a fenti bejegyzésben: Petsenitz (Pecsenic) későbbi szlovák neve Pečenice szlovák falu Hont megyében Báltól (Bátovce) dél-keletre fekszik. Ez híres bortermő hely volt, s ennek a községnek a földesura 1851-ben a besztercebányai káptalan volt.³ Sagh azonos a későbbi a Hont megyei Ipolyság nevű városkával. Ma Szlovákiában fekszik és Šahynak hívják. Határában gabonát, bort, dohányt, kukoricát, dinnyét és szőlőt termeltek. 1851-ben a besztercebányai és a rozsnói káptalanok tulajdonában volt.⁴ Alsó-Almás (Dolný Almás) szintén szlovák falu Hont megyében, lakosai bort termeltek. Ennek földesura 1851-ben a besztercebányai káptalan volt.⁵ A besztercebányai püspökséget 1776-ban Mária Terézia alapította.⁶ A jezsuiták feloszlása előtt ez a három helység határa vagy annak egy része a jezsuiták tulajdonában lehetett, a feloszlás után azonban birtokaikat a besztercebányai püspökség és a káptalan kapta meg. A pecsenici gazdasági központ diáriumát, ha az betelt, a rend besztercebányai háza őrizte. Ennek tulajdonítható, hogy mind a mai napig csak a besztercebányai jezsuita rendház könyvtárának katalógusbejegyzése olvasható a címlapon. Ezért nem találhatunk ebben egyetlen szót sem a besztercebányai gimnázium tanárainak és diákjainak életéről, napi munkájá-

² Anni 1750. continuatio Diarij Collegij Societatis Jesu Neosoliensis II. 153.

³ FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*. III. Pesten, 1851. 212.

⁴ FÉNYES IV. 1851. 3.

⁵ FÉNYES I. 1851. 22.

⁶ FÉNYES I. 1851. 128.

ról. Ennek a gazdasági központnak a neve Pecsenic, ahol egy jezsuita (administrator) irányította a gazdasági szakemberek és a laicus fraterok munkáját. Ugyanide nagyon gyakran kirendelte a besztercebányai házfőnök a harmadik próbaéves fiatal pátereket azért, hogy itt fizikai vagy bármilyen szükséges munkát végezzenek. Itt az egyházi évnek megfelelő szükséges liturgiát vagy az iderendelt jezsuita administrator páter végezte el vagy a hely plébánosa.

A besztercebányai jezsuita iskolát 1648-ban alapították. Ekkor egyetlen felszentelt pap és egy világi magiszter kezdett itt tanítani. 1649-ben megszerezték a kamara tulajdonát képező, Oberhausnak nevezett épületet, s később itt emeltek kollégiumot és templomot is. Hamarosan három jezsuita érkezett a városba, akik azonnal megkezdték a tanítást, s 1649-ben s az egyházi év nagy ünnepeihöz kapcsolódó darabokkal jelentkeztek a hívek és az érdeklődők előtt. Az egyik címe: „Tres reges nato Christo munera ferentes”. Ezt január 6-án azaz vízkereszt napján adhatták elő, Staud adatai azonban nem szólnak az előadás napjáról.⁷

A nagyhét két napján pedig „Christus in cruce duobus diebus hebdomadae sanctae in cruce actus cum variis testamenti veteris repraesentaretur figuris” címmel vitték színre Jézus szenvedéstörténetét ószövetségi előképekkel együtt.⁸ Az úrnapiját nem tudták kellő fényvel és pompával megünnepelni, a kedvezőtlen időjárás miatt, ennek ellenére azonban a körmenetet „timpanis, tubis festivisque explosionum ictibus prosecuti sumus” – jelzi az iskola historikusa.⁹ Ettől kezdve egészen 1771-ig a besztercebányai jezsuita iskolában folyamatosnak tekinthető a színjáték. Hosszabb, rövidebb kimaradás azonban éppen azért, mert a javarészből protestáns város tisztviselői nem szívesen fogadták be a jezsuitákat, természetesnek tekinthető. De éppen a felekezeti ellentétek miatt a jezsuitáknak mindent meg kellett tenniük annak érdekében, hogy előadásaik látványosak és tanulságosak legyenek.

Színház, színpad, díszlet jelmez

Állandó színpaduk pedig egyáltalán nem volt. 1662-ben Keresztelő szent Jánosról mutattak be egy darabot, amely még a másvallásúaknak is tetszett.¹⁰ Ennek nyilvánvalóan az lehetett az oka, hogy a város főterén építtettek fel a jezsuiták egy alkalmi színpadot: Joannes Baptista in foro publico eleganter instructo theatro in scenam datus.¹¹ 1677-ben a nagypénteki körmenet útjában egy alkalmi színpadot állítottak, amelynek költségeit a templom praefectusa

⁷ STAUD II. 1986. 323.

⁸ STAUD II. 1986. 322.

⁹ STAUD II. 1986. 322.

¹⁰ STAUD II. 1986. 323.

¹¹ STAUD II. 1986. 323.

fizette.¹² Új színpadot legközelebb 1693-ban készítették a rendház udvarán – ante Tillia – azaz egy hársfa előtt. A színpad dobogója fölé hat arcust azaz ívet készítették valószínűleg fából, amelyek fölé a hársfa lombkoronája borult.¹³ A legelőbb álló arcuson helyezték el a császári sást, a Habsburg-ház szimbólumát¹⁴ 1720-ban mennybemenetel szertartását a templomban mutatták be, azaz valamilyen módon Jézus égbe emelkedését is színre vitték,¹⁵ bizonyára úgy, mint Sárospatakon tették ezt a jezsuiták 1741-ben. Azaz látványosan a templom mennyezetéről lebecsátott kötelek segítségével Krisztus és a vele szemben kezükben gyertyát tartó angyalok szobrai a magasba emelték.¹⁶ 1733-ban a temetőben vagy a cinteremben építették fel a színpadot, s ott adták elő a „Richardus adolescens” című darabot.¹⁷ Jurkovich Emil, az iskolatörténet írója szerint az úgynevezett téli tornateremben is játszottak. Később a rendházban mutatták be játékaikat, ahol az iskola is működött, majd 1765 után az iskola külön épületet kapott, s itt rendeztek be egy külön termet színi előadások céljaira is. Ez a terem sokkal magasabb és nagyobb volt, mint a többi osztályterem.¹⁸

1761. július 2-án a város közelében fekvő kertben fogadták a város előkelőségét, majd az ebéd után eltávolították az asztalokat, s utána ugyanitt egy német nyelvű darabot adtak elő a rétorok.¹⁹ 1762. augusztus 3-án ismét itt játszottak a syntaxisták.²⁰ 1762. szeptember 9-én megint a város közelében fekvő kertben fogadták ebédre a vendégeket s utána ismét egy német nyelvű comaedula azaz vígjátékocská következett.²¹ 1763. augusztus 12-én in domo Civica, azaz valószínűleg a városháza nagytermében játszották el az „Agapetus

¹² STAUD II. 1986. 324.

¹³ „in area Residentiae ante Tilliam exstructo novo theatro, camera omnia necessaria suppeditante. Sex arcus stabant super theatrum, qui omnes frondibus arborum vestiti erant. ... in fronte primi arcus aquila Caesarea cum insignibus Austriacae.” STAUD II. 1986. 325.

¹⁴ STAUD II. 1986. 325.

¹⁵ STAUD II. 1986. 327.

¹⁶ KILIÁN István: *A XVII–XVIII. századi iskolai színjátszás Sárospatakon.* = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XII. Miskolc 1973. 162.; STAUD II. 1986. 401.

¹⁷ STAUD II. 1986. 331.

¹⁸ JURKOVICH Emil: *A besztecebányai kir. kath. főgymnasium története.* Besztecebánya, 1895. 25.; STAUD II. 1986. 320.

¹⁹ Excellentissimus Camerarius Graffius cum Cameraticis aliisque loci Primoribus exceptus est. Prandio in Suburbano. Demota mensa Actionem Germanicam exhibuit Hospitibus Pater Professor Rhetorum. Quam subinde secuta caena ibidem accedentibus alijs praeterea Hospitibus apposita. (*Diarium S.J. Neosol. 1760.*)

²⁰ In horto caena cum prandio, quod apparare curavit Reverendissimus Pater Rector ob diem sui Nominis, brevis ibidem declamatio per Magistrum Syntaxeos exhibita hospitibus. (*Diarium S.J. Neosol. 1760.*)

²¹ Valedictio in scholis. In horto suburbano Excellentissimus cum alijs hospitibus tractatus est honestate religiosa, producta quoque comaedula Germanico idiomate, et placuit. (*Diarium S.J. Neosol. 1760.*)

martyr” című darabot.²² 1764. szeptember 5-én a syntaxisták már a várban mutatták be játékkukat,²³ 1765. szeptember 5-én a parvisták in novo teatro játszottak,²⁴ s a bejegyzés szerint a kollégium alapítása óta ilyen előadást nem láthatott a közönség. Ez lehetett tehát az a színházterem, amelyről Jurkovich is ír.²⁵

Nem sokkal többet tudhatunk meg a besztercebányai jezsuita színpad szcenikájáról az újonnan került adatokból sem. Nagyon kevés adat szól arról, hogy egyáltalán készítettek-e valamiféle díszletet. A források szűkszavúsága miatt csak sejteni lehet, hogy a „majore cum apparatu” kifejezés (1754, 1756, 1757) látványos nagy darab lehetett,²⁶ amelyen nemcsak a díszletek, hanem a jelmezek is reprezentatívak voltak. Jelmezekre a Staud által idézett adatok csak egyszer utalnak: 1725-ben úrnapiján a fiatalok – in comicis vestibus induti – latinul, németül és szlovákul mondták el verseiket az eucharisztia dicséretéről.²⁷ Az újonnan előkerült adatok is keveset szólnak a jelmezekről. 1719. július 2-án a Mária kongregáció vezetőit választották meg. A főoltárral szemben helyezték el a kongregáció rektorának a trónusát, s a mellékoltár előtt kapott helyet a zenekar. Ennek tagjai valamennyien színi öltözékben jelentek meg.²⁸

Liturgia és színház

1722. szeptember 2-án, az őrangyalok ünnepén említik a háztörténészek a misére egy angyal jelmezbe öltöztetett fiatalember a cliensével együtt vonult be a templom oltárához a celebráns előtt. Hat fiatalember pedig comicis vestiti, azaz színi öltözékben gyertyát vagy fáklyát vittek magukkal.²⁹ S a mise alatt az

²² Hora 3. post meridiem produxit suam Comoediam Parvista in Domo Civica. (*Diarium SJ. Neosol. 1760.*)

²³ Scholae, uti et die Jovis, quo tamen exhibita fuit ultima Comoedia a Magistro syntaxistarum in arce. (*Diarium SJ. Neosol. 1760.*)

²⁴ Parvista nihil coram satis copioso Auditorio in novo theatro [suam comoediam produxit], quod omnibus placuit cum in praefatum diem a Condito Collegio nullus ejusmodi fuerit. (*Diarium SJ. Neosol. 1760.*)

²⁵ JURKOVICH 1895. 25.

²⁶ STAUD II. 1986. 336, 337, 338.

²⁷ STAUD II. 1986. 329.

²⁸ Post meridiem debuisset hora 1-a fieri renovatio Magistratus Mariani, die 11-a pulsus ... fuerat, tamen quadrant post primam et secundam... scenam. Non hactenus nunquam visitato sella Rectoris Mariani posita super in medio templi contra altare magnum... processit Cantus ... ante medium altare a musico comice induto, deinde secuta promotio Tyronum... (*Diar. Neosol. SJ. I. 8.*)

²⁹ 1722. Angelum custodem comitant sex juvenes comicis vestiti. (*Diar. Neosol. SJ. I. 98.*); 1723. Angelum custodem stipant Angelorum habitum referentes. (*Diar. Neosol. SJ. I. 131.*); 1724. Principistae et Parvistae cum suo Angelo custode et Cliente inter tubarum et Tympanorum strepitum [processerunt in templo]. (*Diar. Neosol. SJ. I. 173.*); 1724. Festum Sanctorum angelorum... celebrant Principistae ..., qui cum suo Angelo Custode et Cliente ad templum insonantibus tubis et tympanis processerunt... (*Diar. Neosol. SJ. I. 173.*); 1725. ...solennitatem, quam sacri cantati

angyal a kliensével és a hat jelmezes diák a szentélyben foglalt helyet, majd a szertartás végeztével ugyanolyan ünnepélyességgel mentek ki, mint ahogyan korábban bevonultak. Hasonló lehetett ez a jelmezes szertartás a miskolci minoriták iskolájában meghonosított szokáshoz.³⁰

Kétségeink lehetnek a karácsonyi jászolállítás színszerűségében. Első alkalommal 1720-ban állítottak a beszercebányai jezsuiták jászolt a templomban. A liturgikus actust az alábbiak szerint vezeti be a háztörténész: Deposito praeteritis diebus Theatro praesepij, azaz az elmúlt napokban kihelyezték a jászol színházát. S ezután kezdték el az Agonia Congregatio istentiszteletét (sacra).³¹ 1724. január 3-án a betlehem lebontásáról hasonló jellegű szöveget olvasunk.³² 1724. december 23-án egy nagyobb betlehemet helyeztek ki. Elkészítették az istállót, ebbe egy angyalnak a szobrát helyezték el. A háttérben katonákat és sziklákat festett a betlehem készítője.³³ S ezt az egész Theatrumot csak december 24-én helyezték ki a főoltár elé. Különböző személyeket ábrázoló szobrokat és juhhodályt is készítettek, hogy a látvány még élethűbb legyen.³⁴ A következő év vízkeresztjén a betlehembe kihelyezték a három királyt ábrázoló szobrokat is.³⁵ 1726-ban már arról is olvashatunk, hogy a vízkeresztet

auxit vestitus geniorum caelestium, quo 6 facigeri, 4 ministri, ac Tutelarijs clientis indutus erat, ac ingressum et egressum ornavit (*Diar. Neosol. S.J. I. 229.*); 1726. Festum Sanctorum Angelorum custodem in arcensi Germanico celebrarunt Principistae et Parvistae cum tubis et tympanis... personatis sex Angelis facigeris, genio tutelari et omnium communionem, nec non publico cantu per plateam (*Diar. Neosol. S.J. I. 278.*); 1733. ...cum 4 studiosis assistit... Pater Rector... invitatus a Magistro Parvae Scholae, qui cras Festum Sanctorum Angelorum celebrat. Erant tubae et tympana, ac 6 facigeri, sed sine vestitu Angelorum uti alijs annis. Juvenis repraesentans Angelum Custodem cum suo cliente flexit in medio sacrarij... (*Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743. 158.*); 1734. Processere ad templum hoc candelis instructi sed sine facibus ob paupertatem Discipulorum, cum personato Angelo custode et Cliente Principistae tamen ad sacrum cantatum... (*Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743. 208.*); 1736. Genius Angeli custodis cum animula 6 facigeros Angelos introductus... (*Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743. 255.*); 1738. Ad assistendum ... Genius angeli Custodis cum animula inter 4 Angelos indutos et sex facigeros introductus est... (*Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743. 338.*); 1739. Angeli emansere ob magnam pluviam... (*Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743. 387.*); 1740. Rector invitatus a Magistro Principiorum celebrante Sanctum Angelum custodem Scholae Patronum, cujus Genium cum cliente induxit inter 6 facigeros inter tubas et tympana. (*Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743. 414.*); 1741. Omnia ut anno priori. (*Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743. 458.*); 1742. Pater Rector... cum suis Discipulis in ordine processit ad hoc cantum praecedente Angelo et Cliente inter 6 Facigeros, uti et ad Litanias. (*Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743. 505.*).

³⁰ KILIÁN István: *A minorita színjáték a XVIII. században*. Bp. 1992. 27–31.; KILIÁN István–PINTÉR Márta Zsuzsanna–VARGA Imre: *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig*. Bp. 1992. Miskolc: 209, 220, 223.

³¹ *Diar. Neosol. S.J. I. 41.*

³² *Diar. Neosol. S.J. I. 148.*

³³ *Diar. Neosol. S.J. I. 190.*

³⁴ *Diar. Neosol. S.J. I. 191.*

³⁵ *Diar. Neosol. S.J. I. 193.*

követő nyolcadik napon az úgynevezett nyolcadon az egész berendezést lebontták s csak a jászol maradt a főoltár asztalán.³⁶ A diárium lejegyzője nagyon szűkszavú volt. A sárospataki háztörténetben ennél bővebben emlékeznek meg az ünnepségről: Az esztendő szerencsésen befejezték a nagy karácsonyi szertartások után, amelyre mindenfelől nagyon sok ember gyűlt össze, még a kálvinisták is megjelentek a kis Jézus jászolánál, amit száz éve szem még nem láthatott.³⁷ Kétségtelen a pataki rendezvény is hasonló lehetett a besztercebányaihoz, s ha akkor a mozdulatlan bábuk, a festett, sziklákat ábrázoló háttér, a kisméretű szobrok s a többi díszlet ennyire hatott Sárospatak és környéke közönségére, nyilván ugyanígy hathatott a Besztercebányán élő német és szlovák lakosságra is. A magyarországi betlehemes játék legfőbb kelléke a betlehem. Besztercebányán és Sárospatakon a jezsuiták a liturgia részévé tették, népi betlehemesek hasonló szokása a paraliturgiából alakulhatott ki.³⁸

Teátrális ünnepség volt az úrnapi liturgia is. Nyilván több évszázad alatt alakult ki az a szokás, hogy a körmenet útvonalán négy oltárt állítottak, s egynél-egynél megállva az assisztencia ott különféle imádságokat és az eucharisziát dicsőítő versusokat is mondott. 1649-ben nem volt az idő alkalmas a körmenetre, ezért nem tudtak az ünnepnek olyan méltóságot kölcsönözni, mint amilyent megérdemelt volna. A rossz idő ellenére azonban nem hiányoztak az ünnepségről a dobok és a harsonák, s a díszlövészek sem.³⁹ 1673-ban viszont már olyan ünnepséget rendeztek, hogy drámát is színre vittek „József a világ megváltója” címmel.⁴⁰ 1720-ban úrnapiján már több oltárt állítottak fel a körmenet vonalán s hat fiatalember három nyelven különféle verseket énekelt el.⁴¹ Az úrnapi liturgikus körmenetek közül talán a legszínpadiasabbat 1725. május 31-én rendezték. Ekkor már négy oltárt állítottak fel. Mindegyiknél felolvastak egy-egy evangéliumrészletet, s ezt jaculationes azaz díszlövészek követték. A fiatalok – vestibus comicis induti – a körmenet útvonalán haladva csengettek, s a csengők hangját a templom harangja visszhangozta. Majd latin, német és szlovák nyelven az eucharisziát dicsőítő verseket mondtak el.⁴² 1726-ban a városi magisztrátus négy tisztviselője vitte a baldachint, s egy különlegesen szép, aranyozott jelvényt vitt kezében két személy, akik a körmenetben az angyalruhába öltözött fiatal emberek előtt haladtak.⁴³ 1733-ban már az angyaljelmezbe öltöztetett fiatalok mondták el verseiket németül és szlovákul. A szlovák verset sza-

³⁶ *Diar. Neosol. SJ. I. 249.*

³⁷ KILIÁN 1973. 160.; STAUD II. 1986. 391.

³⁸ KILIÁN István: *Tizennégy történeti betlehemes.* In: *Iskoladráma és folklór.* Debrecen, 1989. 135–143.

³⁹ STAUD II. 1986. 322.

⁴⁰ STAUD II. 1986. 323.

⁴¹ STAUD II. 1986. 328.

⁴² *Diar. Neosol. SJ. I. 214.*

⁴³ *Diar. Neosol. SJ. I. 270.*

való fiatalember szégyenletesen szerepelt, mert nem tanulta meg a verset.⁴⁴ 1734-ben már csak két angyaljelmezes tanuló szerepelt, s ekkor már a szlovák verset szavaló fiú is jól megtanulta szerepét.⁴⁵ 1738-ban is ugyanígy rendezték meg az úrnapi liturgiát, mint négy évvel korábban.⁴⁶

A liturgiához kapcsolódnak az itt Besztercebányán nagyon gyakori flagelláns körmenetek is. Először 1726-ban rendeztek ilyen processziót a nagyböjt utolsó három péntekén. A szűkszavú adatokból csak az derül ki, hogy a flagellációban mások is részt vettek.⁴⁷ 1731-ben már az adatok kevés jelmezzel és kellékről is tanúskodnak. Július 2-án, tehát nem a nagyböjtben, a főtéren rendezték a bűnbánók körmenetét. Azok, akik a jezsuitákhoz tartoztak, fejükön töviskoszorút, nyakukban kötelet viseltek. A látvány, jegyzi meg a historikus, a lutheránusokra is építőleg hatott.⁴⁸ 1733-ban ugyanúgy, mint 1726-ban, a nagyböjt három utolsó péntekén szervezték meg a flagelláns körmenetet, nagypénteken azonban az önostorozók mellett már a kereszthordozók is megjelentek a processzión.⁴⁹ 1734-ben egyszer,⁵⁰ 1736-ban a nagyböjtben már kétszer,⁵¹ 1737-ben egyszer tartották meg a kereszthordozók és az önostorozók körmenetét.⁵² 1738-ban arról panaszkodik a diárium írója, hogy kevesen jelentek meg a bűnbánati körmeneten, ekkor már vittek magukkal a flagellánsok egy Mária-szobrot is. A rector azonban nem engedte, hogy a körmenet végén az önostorozók a templomba is bevonulhassanak.⁵³ Sejthető, hogy ekkorra már vagy sok kritikát váltott ki a körmenetnek ez a formája, vagy egyszerűen még a legfontosabb liturgikus előírásokat sem tartották meg a magukat ostorozók. 1740-ben egyszer, 1741-ben háromszor, 1742-ben csak nagypénteken vonultak ki a hívek és az ifjak a város főterére, miközben magukat ostorozták vagy hátukon keresztet is cipeltek.⁵⁴ Ezután legközelebb már csak 1765-ben találkozunk hasonló színi jegyeket is magukon viselő körmenettel, ekkor azonban már csak a harmadik próbaévüket Besztercebányán töltő fiatal páterek vettek részt a processzión.⁵⁵

Valószínű, hogy ez az előbb liturgikusnak induló szokás évek, évtizedek alatt vagy elprofanizálódhatott, vagy a lutheránus lakosságban egyre nagyobb ellenérzést válthatott ki, s ezért nem engedélyezte a rector a menet templomba vo-

⁴⁴ *Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743.* 145.

⁴⁵ *Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743.* 198.

⁴⁶ *Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743.* 319.

⁴⁷ *Diar. Neosol. S.J. I.* 258; 260; 261.

⁴⁸ *Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743.* 75.

⁴⁹ *Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743.* 126–127, 136, 138.

⁵⁰ *Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743.* 188.

⁵¹ *Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743.* 243, 244.

⁵² *Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743.* 268.

⁵³ *Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743.* 304–305.

⁵⁴ *Diar. Coll. S.J. Neosol. 1730–1743.* 404, 437, 438.

⁵⁵ *Diar. Coll. S.J. Neosol.*

nulását, legfeljebb csak évekkel később, s akkor is csak a néhány harmadik próbaéves páternek.

A flagelláns körmenetek egri egyházmegyei történetét Kovács Béla tekintette át, s adataiból tudjuk, hogy 1768-ban a nyilvános flagelláns körmenet megtartását az egri püspök már nem engedélyezte.⁵⁶ Sejthető, hogy az egyre inkább laicizálódó, s az egyre több kifogást kiváltó rendezvény megtartását a besztercebányai jezsuita ház rektora – kikerülendő a nagyobb botrányokat – saját hátskörében megtiltotta.

A besztercebányai bűnbánati, önostorozó és keresztcipelő processziók közel sem voltak olyan teátrálisak, mint amelyeket Egerben rendeztek a minoriták több éven át. Itt a kordaviselők rendezték a processziót 1753-ban. A rendház és a templom udvarán dél tájban gyülekeztek s már itt kezdték meg viszonylag zárt körben az önostorozást. Délután 1 órakor indították a körmenetet, s útjuk során több egri templomot is érintettek. A körmenetben elől haladt mintegy háromszáz kordás és kereszthordozó vezeklő ruhában. A társulat vezetője kísérte őket két kispappal liturgikus öltözékben. Mögöttük negyven fehér ruhába öltözött leány haladt. Fekete skapulárét viseltek, s derekukat fehér kordával kötötték meg, nyakukba fekete kendőt, s hajukban kék szalagot viseltek. Utánuk három, egyforma magas, gyászruhás leány haladt, a középső a fájdalmas Anya szerepét látta el, az ő szíve tájkára egy tört applikáltak, baloldalán haladt Veronika, akinek kezében a Jézus arcát ábrázoló kendő volt, jobb oldalán pedig Mária Magdolna.

Egerben ugyanilyen, színi jellegű bűnbánati körmenetet ezen kívül még 1754-től 1759-ig minden évben, s 1767-ben és 1775-ben is rendeztek.⁵⁷

Végül még egy liturgikus jellegű színjátékszerű fellépésről kell szólni. 1766. március 29-én a nagyhét szombatján az alábbi bejegyzés olvasható a diáriumban: „Vesper hora sexta in Templo nostro Stabat Mater figuralliter cantatum est (274).”⁵⁸ A mondat kétféleképpen értelmezhető, tulajdonképpen mindkettőnek köze van a színi előadáshoz. Az egyik értelmezés szerint a „Stabat Mater” himnusz figurálisan megjelenítve adták elő, azaz némajáték-szerűen megjelenítették a jellegzetes golgotai jelenetet. A kereszten függött a haláltusát vívó Krisztus, s a kereszttől a Mária, Mária Magdolna és János apostol érzékeltették a történeteket és Krisztus elvesztése miatti fájdalmukat. A másik értelmezés ennél egyszerűbb lehetőséget kínál: a fájdalmas anyáról szóló himnusz több szólamban esetleg zenekari kísérettel adták elő. Az utóbbi is elképzelhető, hiszen az itt nem közölt adatok szerint a besztercebányai templom külön zenekarral rendelkezett, s egyházi szertartásokon gyakran felléptek.

⁵⁶ KOVÁCS Béla: *Flagelláns körmenetek az egri egyházmegyében a XVIII–XIX. században*. Archivum. Eger, 1974. 47–58. (A Heves megyei Levéltár Közleményei 2.)

⁵⁷ KILIÁN 1992. 23–26.

⁵⁸ *Diarium SJ. Neosol. 1760.*

Profán jellegű teátrális alkalmak

A XVII–XVIII. századi jezsuita iskolának is voltak a színi előadásokon kívül más, profán, teátrális ünnepei. Ezek közé tartozott a március 12-én ünnepelt Gergely napi rendezvény. Dömötör Tekla szerint ez a szokás Európában igen népszerű volt. Ez a nap volt a téli időszak befejező s egyben a tavaszi, mezőgazdasági munkák kezdő napja is. Ezen a napon – írja Dömötör Tekla – Gergely pápát, az iskolák patrónusát püspöki ruhában személyesítették meg, az iskolások katonás rendben, néha lovon vonultak fel. Ezen a napon kirándulásokat is rendeztek.⁵⁹ Dugonics emlékezik meg a Gergely napi diákszokásról egyik művében:

Szent Gergely vitéze ő: ezt olyan vitézekről mondgyák, kik erőtelenek. Szent Gergely napján régentén a kisdetek katonásdit játszottak és a várost körül jártak vagy lovon vagy némelyek gyalog. Villogtatták kardgyokat, de senkit se vágtak. Ezt még megtartották Meggyesen, és szemeimmel láttam, midőn ott 1767-ikben a hatodik iskolát tanítottam.⁶⁰

Dömötör Tekla a Gergely járás szokását dramatikus formájú, alakoskodással egybekötött köszöntő szokásnak tartja. Bálint Sándor szerint a gergelyezés vagy a gergelyjárás a rekordáció egyik jellegzetes alkalmá. Ez a szokás virágzott hazánkban is, magyarok, németek, erdélyi és szepesi szászok, szlovákok és csehek is ismerték. A hagyomány annyira tartotta magát, hogy a barokk korban még a szerzetesi iskolákban is élt.⁶¹ 1731. március 12-e és 19-e közötti napok valamelyikén Haller grófné az alábbiak szerint számol be a nagykárolyi piarista diákok gergelyezéséről:

Az károlyi diákok szörnyű pompával recreatióznak. Csütörtökön Szent Gergely napja oktavája alatt 32 lovas, 50 gyalog volt, mind diák. [Haller] Sándor királyságával luháton volt. Igen vígan voltak.⁶²

A beszercebányai jezsuita iskolában a rekordáció szokása nem élt. Az azonban bizonyos, hogy a parvisták és a principisták minden esztendőben Gergely napon valahol a szabadban rekreációztak. A hagyomány egykori sajátosságaira azonban csak legfeljebb néhány általunk talált adat utal. 1720. március 12-én így emlékezik meg a Gergely napi szünetről a diárium:

Egy óraker a principisták magisztere kivezette tanítványait katonai rendben harsonák és dobok kíséretében a rekreáció helyére.⁶³

⁵⁹ DÖMÖTÖR Tekla: *Naptári ünnepek, népi színjátszás*. 2. kiad. Bp. 1979. 194.

⁶⁰ Idézi: DÖMÖTÖR 1979. 195.

⁶¹ BÁLINT Sándor: *Ünnepi kalendárium I*. Bp. 1977. 250–251.

⁶² BÁLINT 1977. I. 250–251.; KILIÁN István: *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma*. Bp. 1994. 570. Nagy Károly nr. 7.

⁶³ Hora prima eduxit suos Magister Principiorum ad locum recreationis ordine militari sub tubis et tympanis. *Diar. Neosol. SJ. I.* 19.

1721-ben majdnem hasonló tartalmú a bejegyzés:

Egy óra körül fagyos hidegben a parvisták magisztere kivezette seregét /exercitum/ és estefelé visszatértek.⁶⁴

1722-ben bár az idő kedvező lett volna, a parvisták és a principisták ünnepélyes kivonulása elmaradt.⁶⁵ Az 1724. évi adat is tartalmaz újdonságot: az alsó két osztály megtartotta Gergely napi pihenését (Gregoriana recreatio), kivonultak a mezőre minden lovas pompa nélkül (absque ulla equestri pompa).⁶⁶ 1725-ben solennis egressusról szól az adat,⁶⁷ 1728-ban sine pompa et puerilibus caeremoniis vonult ki az alsó két osztály a szabadba.⁶⁸ Ilyen adat maradt még ránk 1734-ből, ekkor is sine puerili pompa vonultak ki a mezőre.⁶⁹

1736-ban, 1737-ben már nemcsak a parvisták magisztere, hanem a prefectus és a felső két osztály magisztere is kísélt a határba,⁷⁰ 1738-ban elmaradt a rekreációzás,⁷¹ 1739-ben pedig a legkisebbek játszani mentek.⁷² 1740-ben a rossz időjárás miatt nem volt szabadtéri pihenés.⁷³ S az utolsó Gergely napi kivonulás 1741-ben volt, de még ekkor is érdemesnek tartja a diárium historikusa megjegyezni, hogy sine pompa puerili meneteltek a szabadba.⁷⁴

Valamennyi magyarországi jezsuita iskolában a különféle vallásos társulatokból fejlődött ki az akadémiák rendszere. Az akadémiára a növendékek önként jelentkeztek, s annak ülésein olyan ismeretekre tehettek szert, amit az iskolában nem tanítottak. A magyarországi jezsuita iskolákban a történelmi ismereteket többnyire az akadémiák ülésein szereztek meg a diákok. Ezeken megadott irodalom alapján előadást tartottak, részt vettek a tagok az előadások megbírálásában, s vitakoztak a hallottakról. Ezzel is az volt a jezsuita rendnek a célja, hogy a tanulók érveiket logikus rendbe tudják szedni, s álláspontjukat a legszélesebb nyilvánosság előtt is képesek legyenek megvédeni. Valamennyi akadémia bizonyos tekintetben önszerveződés alapján is létrejöhetett. Élén az elnök állt, akinek az akadémiai vizsgán joga volt kérdezni. A jegyző pontosan vezette az ülés menetét. A tanácsnokok pedig a tagok produkciójának minőségében adtak segítséget az elnöknek. Különösképpen az akadémiai vizsgák folytak a nyilvánosság miatt rendkívül ünnepélyesen. A tagok ünnepi ruhában jelentek meg. Az elnök egy emelvényen foglalt helyet, s nála alacsonyabb pódi-

⁶⁴ *Diar. Neosol. SJ. I.* 46.

⁶⁵ *Diar. Neosol. SJ. I.* 79.

⁶⁶ *Diar. Neosol. SJ. I.* 155.

⁶⁷ *Diar. Neosol. SJ. I.* 202.

⁶⁸ *Diar. Neosol. SJ. I.* 349.

⁶⁹ *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 186.

⁷⁰ *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 243, 267.

⁷¹ *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 303.

⁷² *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 366.

⁷³ *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 366, 402.

⁷⁴ *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 437.

umon ültek a jegyző és a tanácsnokok. Valamennyi vizsga nyilvános volt. A város egyházi és polgári tisztségviselői és a szülők vettek részt az ilyen rendezvényen.⁷⁵

Kétségtelen az akadémiai vizsgák voltak a legkevésbé színjátékszerűek. De az ünnepélyesség, alkalmilag a memorizált vita a thesisről, az antithesisről, s egyáltalán az egész barokk szellemiség ezt is teátrálissá tette. Az első akadémiai rendezvényt Besztercebányán 1747-ben a principisták magisztere rendezte, amelyen nagyon sok külső vendég is megjelent, akiket a vizsga után ebédre is meghívtak.⁷⁶ Ugyanebben az évben a syntaxisták vizsgáján vendégek nem jelentek meg, a vizsga és a vita tárgya a római történelem valamelyik szakasza volt.⁷⁷ 1741-ben egy történeti, 1742-ben egy magyar történeti tárgyú ülést tartottak.⁷⁸ 1761-ben mind három magiszter rendezett akadémiai vitát tanulóival.⁷⁹ Általában a jezsuita rend feloszlataáig Besztercebányán szinte kihagyás nélkül működtek az akadémiák. Nyilvánvaló, hogy ez az iskolai intézmény volt a legkevésbé alkalmas arra, hogy diákjai számára a dráma és a színház legfontosabb ismertetőjegyeit megmutassa, mégis az évenként előforduló nyilvános ülések, a fokozott ünnepélyesség egyértelműen magukon viselhetik a barokk teátralitását.

A piaristák iskoláikban ugyanígy meghonosították az akadémiai rendszert, s az anyakönyvben az alábbi jelzőkkel látták el többek között ezeket a nyilvános szerepléseket: *academiae cum dialogis*, *academia cum dialogo*, *academia cum variis salutationibus*, *academica exercitatio in praemisso dialogo*, *academia ludis bucolicis expressa*, *academia praemissis dialogis*, *academia praemissis colloquiis*.⁸⁰ Ezek a jelzők bizonyítják, hogy az ünnepélyes ülésen a tárgyhoz illő, előre megírt és memorizált párbeszédben is gyönyörködhetett a hallgató és a nézőközönség.

A declamatio színszerűségében is joggal kételkedhetünk. Az bizonyos, hogy főleg a rhétorok minden tanévben háromszor megtartott declamatiója nem volt teátrális, s ezekre általában vendégeket sem nagyon hívtak. A legnagyobb baj az, hogy a drama, az actio, a comoedia, a tragoedia és a declamatio szavak jelentése közötti különbséget a XVII–XVIII. században még nem nagyon érzékelik. Jeles példa erre, hogy egy és ugyanazon kéz egyetlen dráma előadását két különböző műfajnévvel jelöli. 1730 május 10-én olvassuk, hogy a syntaxisták magisztere délután háromkor előadatta suum dramata. S minthogy úgy vélte, hogy a diárium apró betűs szövegében ezt a néhány szót nem lesz könnyű megtalálni, ezért a margóra az általa fontosnak vélt címszót kijegyezte így: *Declamatio Magistri Syntaxistae*.⁸¹ Tehát ugyanaz a személy ugyanazt a drámait

⁷⁵ HETS J. Aurelián: *A jezsuiták iskolái Magyarországon*. Pannonhalma, 1938. 61–62.

⁷⁶ *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 243.

⁷⁷ *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 244.

⁷⁸ *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 435, 483.

⁷⁹ *Diarium SJ. Neosol. 1760.*

⁸⁰ KILLIÁN 1994. 754. Műfajmutató

⁸¹ *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 28.

produkciót nyilván nagyon kevés időkülönbséggel egyszer dramatiának, más-szor declamatióknak nevezi. A declamatio Bacchanalistica jelentéstartalmát illetően senkinek nincsenek kétségei. Ez egyértelműen farsangi komédiát vagy komédiázást jelent. Négy ilyen adattal talákoztunk.⁸² 1731-ben gloriose és gratiose adták elő a rhetorok a maguk declamatióját.⁸³ Jogos kétségeink lehetnek ebben az esetben is a declamatio szó jelentését illetően. Ha gloriose határozót hetvenkedőnek fordítjuk, akkor a declamatio szó jelentése is inkább comoedianak felel meg. A gratiose szó viszont inkább a mű stílusára vagy az előadás kellemes voltára utal.

Gyakran előfordul, hogy Staud forráskiadásában drámáról vagy komédiáról ír, s azon a napon ugyanaz az osztály a diárium szerint csak declamatiót ad elő. 1729-ben a rhetorok Terentius „Chremes”-ét adták elő. Ugyanebben az évben a diárium jelzi, hogy december 17-én a rhetorok declamatióval jelentkeztek. A Terentius darab csak ezzel a rhétorok által bemutatott declamatióval egyeztethető.⁸⁴ Hasonló téves műfajnév fordul elő a diáriumban még hét darabnál.⁸⁵ Nem fordult elő, hogy a declamatio előadását főpróba (proba generalis) előzte volna meg. Itt megtörtént, s ebből inkább az gyanítható, hogy a diárium jegyzője összekeverte a dráma, a tragoedia, a comoedia és a declamatio műfajneveket. 1732. február 18-án a rhetorok a declamatio főpróbáját tartották. Két nappal később a rhetorok ugyanazt a declamatiót elő is adták.⁸⁶ A principisták 1740. augusztus 1-én a „Malefaustum Lucii donum” című, valószínűleg komédia főpróbáját tartották. Ugyanezt a darabot augusztus 4-én az ebéd utáni pihenőidőben be is mutatták, s a darab plausum tulit.⁸⁷ Volt tehát közönsége a darabnak, amelyet meg is tapsoltak.

⁸² 1729. febr. 22. A meridie hora 2-da fuit declamatio Bacchanalistica Magistri Rhetoris. (*Diar. Neosol. SJ.* 387.); 1733. febr. 14. Magister Rhetorices produxit Declamationem; quia autem fuit Bacchanalistica dies Sabbathi, interfuit et tantum ex Veteranis Patres, Reverendissimus Pater Rector et Procurator. (*Diar. Coll. Neosol. 1730–1743.* 133.); 1736. Recreatio tota die. Tractatio magistralis, ut omnes Patres Veterani a Magistro Principiorum invitati, interfuere cum Magistris. Hac finita Declamatio Bacchanalistica producta a Magistro Rhetorices in schola sua, cujus spectatores etiam exteri aliqui Domini fuere; duravit usque ad collationem in qua Hospites aliquot habuimus. (*Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1734.* 241.); 1742. jan. 30. Circa mediam tertiam producta est a Magistro Rhetorices Declamatio Bacchanalistica. (*Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 479.)

⁸³ *Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 90.

⁸⁴ STAUD II, 1986. 330. Declamatio Patris Rhetorices. (*Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 419.)

⁸⁵ 1730. jún. 5.–1733. júl. 6.; 1734. jún. 29.; 1739. júl. 8.; 1742. máj. 9.; 1742. júl. 31.; 1767. márc. 30. (*Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 32, 151, 200, 380, 491, 502. *Diarium SJ. Neosol.* 1760.)

⁸⁶ 1732. febr. 18. A prandijs proba generalis declamationis Magistri Rhetorices. (*Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 98.) 1732. febr. 20. A prandijs produxit Magister Rhetorices. (*Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 98.)

⁸⁷ 1740. aug. 1. Malefaustum Lucii donum. STAUD II. 1986. 333.; A meridie proba generalis declamationis Magistri Principiorum. (*Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 412.); 1740. aug. 4. Scholae media die. A prandijs recreatio, et simul declamatio Magistri Principiorum, quae plausum tulit. (*Diar. Coll. SJ. Neosol. 1730–1743.* 412.)

A piarista színi hagyományban a declamatio műfajnévnek az alábbi jelzői voltak: allegorica, Bacchanalistica, Bacchica, Bucolica, Bucolico genere, comica, dramatica, pastoricia, scenico modo, theatrica, scenice producta.⁸⁸ A sort még tovább lehetne folytatni, de tulajdonképpen valamennyi itt felsorolt jelző utal arra, hogy szinte minden declamatio lehet dramatikus és lehet deklamativ is, azaz olyan, amelyben drámai elem több, kevesebb van, vagy olyan, amelyben párbeszéd elem nem is található. Márpedig a legtöbb declamatio szövegét a magiszter készítette elő a vizsgára. S minden vizsga alkalmával a megadott thesis és az antithesis alapján vitáztak disputáltak a tanulók.

A kassai jezsuita gimnáziumban előadtak 1699-ban egy dramatikus szerkezetű declamatiót. Ez a darab arról szól, hogy Nagy Péter cár Bécsben értesült a sztrelecek és Szofija nagyhercegnő ellene szőtt összeesküvéséről, s a hír szerint a cár egy lakomára meghívott vendégek szemé láttára valamennyi sztrelec testét megcsönkíttatta vagy kivégeztette. A declamatióban azon vitáznak Gladiátor Moschus, azaz Nagy Péter és több consiliarius, hogy célravezető volt-e ez a véres megtorlás. Volt tanácsnok, aki helyeselte, mások pedig inkább a megkegyelmezést ajánlották a cárnak. Ebben a fiktív vitában azaz declamatióban több diák szerepel, s szöveget ismerve állíthatjuk, hogy ez darab rendelkezik a dráma leglényegesebb sajátosságaival.⁸⁹

Besztercebányán feltűnően sok a főpróba, a proba generalis. Számtalan drámaforrás átnézése után eddig csak egyetlen helyen bukkantunk a proba generalis gyakorlatára. Az nyilvánvaló, hogy valamennyi előadást a próbák hosszú sora előzte meg, a főpróbán azonban már együtt kellett működnie a szereplőknek, az énekeseknek, a táncosoknak, és a zenekarnak. S minthogy ez volt az utolsó alkalom volt arra, hogy az esetleges hibákat kijavítsák, a rendező tanárral a jelenlévők közölték észrevételeiket. A főpróbán jelen voltak a rend helyben lakó tagjai, a rector, a rendi növendékek s mindenki, aki az előadás ügyében tanácsot adhatott. A főpróba tehát egy szűkebb körű nyilvánosság előtt zajlott. A besztercebányai diáriumok a főpróbák tekintetében adtak igen sok új adatot. Sajnos, az előadott darabok címét a legritkább esetben írták le, legfeljebb a műfajnévvel utaltak magára az előadásra. Ez lehet actio, drama, dramatia, lusus, comoedia, egressus stb. Igen sok darabnak tartották meg a főpróbáját. Ez is jelzi, hogy a besztercebányai német és szlovák lakosság nagyon lelkiismeretes jezsuita tanárokat kapott, akik minden tekintetben a legtökéletesebb munkára törekedtek.

Adataink sok újabb előadásra hívják fel az olvasó figyelmét. Nagyon sok olyan adat került elő, amelyek egy dráma bemutatójával kapcsolatosak. Így tájékozódhatunk az előadás pontos helyéről, a nézőkről, alkalmilag arról is, hogy a nézők hogyan reagáltak az előadásra. Tudjuk azt, hogy melyek voltak azok a darabok, amelyek előadása előtt főpróbát is tartottak. S az adatokból most már

⁸⁸ KILIÁN 1994. 757–758. Műfajmutató.

⁸⁹ KILIÁN István: *Iskoladráma Nagy Péter orosz cárról 1698-ból.* = ItK 1975. 2. sz. 188–191.

arról is kapunk információt, hogy nemcsak a Staud által közölt drámacímek jelezte szövegek kerültek Besztercebányán színre, hanem ennél sokkal több. Ezeknek a címét azonban nem, legfeljebb műfaját az előadás pontos idejét és helyét ismerjük. S ma már nyilvánvaló, nemcsak a drámacímek a lényegesek, hanem a színrevitel körülményeit jelző egyéb adatok is. Az itt terjedelmi okok miatt nem közölhető 294 adat egyrészt kiegészíti Staud Géza Besztercebányára vonatkozó színi adatait, másrészt pedig teljesen új, eddig ismeretlen előadásokról informál. Ezek az adatok teszik majdnem teljessé ismereteinket egy magyarországi város, XVIII. századi Besztercebánya jezsuita iskolai színjátszásáról.

ISTVÁN KILIÁN

**Religiöse und profane thettralische Veranstaltungen in der Schule der Jesuiten
zu Besztercebánya (1648–1773)**

Die Abhandlung beschäftigt sich mit den religiösen und profanen theatralischen Veranstaltungen der im Jahre 1648 in Besztercebánya begründeten Schule der Jesuiten. Nebst den bisher bekannten Quellen benutzte der Verfasser das im römisch-katholischen Pfarrhaus zu Besztercebánya befindlichen Diarium (*Diarium Societatis Jesu Neosolensis ab anno 1760*), welches tägliche Aufzeichnungen enthält. Demgemäss, seit 1649 meldeten sich die Jesuiten mit den Stücken, die sich mit den Festtagen des Kirchenjahres verknüpfen. Seit dieser Zeit bis 1771 war das Schauspiel in der Jesuitenschule ununterbrochen. Aus Mangel an einer ständigen Bühne bereiteten sie ihre Bühnen in den verschiedenen Punkten der Stadt. Die Quellen sagen wenig von den Dekorationen und von den Masken. Auch die Bethlehems Spiele wurden ein Teil der Liturgie, ebenso wie die Prozession zu Fronleichnam und die häufigen Flagellantenprozessionen. Nebst den Bühnenvorstellungen waren auch andere, profane theatralische Vorstellungen in der Jesuitenschule, z. B. die *Recreatio* am Gregor-Tag. Auch die theatralischen Akademien wirkten bis zur Auflösung des Ordens, obwohl sie am wenigsten bühnenmässig waren, ebenso wie die Deklamationen. Das Besztercebányaer Diarium bietet auch in Hinsicht der Hauptproben viele neue Angaben. Die 294 Angaben, die aus Umfangsgründen hier nicht veröffentlicht werden können, ergänzen zum Teil die Angaben von Géza Staud, andererseits informieren sie über zahlreichen, ganz neuen, bisher unbekanntem Vorstellungen, und vervollständigen unsere frühere Kenntnisse über die Schauspielkunst der Besztercebányaer Jesuitenschule.